

Bácsalmás és környéke a Szent István korában szervezett Bodrog vármegyéhez tartozott, melynek területén kicsiny falvak tucatja virágzott. Nagyobb részük az 1241–42. évi tatárdúlás idején elpusztult. Árpád-kori településnyomokat a vizsgált területen 3 helyen találtunk (73917, 73921, 73931). A neolit megtelepedéshez hasonlóan valószínűleg az ártér adta erőforrásokat használták ki az ebben az időszakban megtelepedők. Nem kizárt, hogy szintén középkori datálású a megtalált, erősen szétszántott csontvázas temető (73915).

KUSTÁR ROZÁLIA

44. Bátaszék, Lajvér (Malomrét-dűlő) (KÖH 59096)

(Tolna megye) U, B, LT, Rő

2008. július 28. és 2009. március 31. között feltárást végeztünk az épülő M6 autópálya Szekszárd–Bóly közötti szakaszára eső lelőhelyen (M6 TO-46). A kutatást két beruházás indokolta: az 5603 sz. elkerülő út, valamint a Lajvér-patak medrének építése. A feltárást két egymáshoz közeli felületen folytattuk, 6800 m²-en.

A késő neolit lengyeli kultúrához köthető telep vizsgált területén előkerült 55 zsuporított csontvázas sír némelyike gazdag melléklettel rendelkezett. A sírokba helyezett kőeszközök mellett több sírban faragott gyöngyök, csonteszközök, vörös festésű csótalpas tálak, bütyökdiszes kerámiaedények voltak. A temető területén két nagyméretű, gerendaváz, neolit ház maradványát is megtaláltuk, amelyek helyenként vágták a kisebb sírcsoportokban elhelyezkedő neolit sírokat.

A területen észlelt neolit kultúra rétegei fölött – és helyenként azokba beásva – kora bronzkori (5), késő vaskori kelta gödrök (26) és kora császárkori sírok (16) voltak. Az említett gödrök némelyikében talált nagy mennyiségű grafitos és szürke kerámiatöredék és az ugyancsak a területen észlelt kemence maradványai alapján feltételezhető, hogy a késő vaskorban a térségben található agyagot felhasználó, helyi igényeket kielégítő fazekasműhely működött.

A lelőhelyen feltárt vegyes rítusú temetőrészlet kora császárkori hamvasztásos sírjai az időszakra jellemző érem, mécses, üvegedény, ládika, kulcs mellékletekkel rendelkeztek. A sírok némelyike még egyértelműen a bennszülött lakosság viseletéhez köthető üvegpasztagyöngyöt és nyakpercet tartalmazott. A hamvasztásos sírok közelében előkerült, többségében melléklet nélküli nyújtott vázas sírok (14) is a római korhoz köthetők. Az utóbbi sírok egyikében talált gagát karkötő alapján feltételezhető, hogy a temető ezen részlete a Kr. u. 3. és 4. században volt használatban.

Az útállomás (mutatio)

A terület jelentős felfedezése volt az a római útállomás, amelyet csak részben tudtunk feltárni, ugyanis időközben a KÖH az épületet védetté nyilvánította. Ennek következtében az ide tervezett patak medrének

nyomvonala is módosult. A padlószintet és a falakat, falkiszedéseket minden helyiségben elértük, ami alapján az épület szerkezete is kirajzolódik, viszont további bontásokat nem végezhetünk. Így az esetleges korábbi fázisokról ill. átépítésekről nincs adatunk. A részben feltárt épületet dokumentálás után geotextilrel fedtük le, majd visszatemetjük. Az anyag feldolgozása jelenleg is folyamatban van.

Az útállomás létesítésének indokai között nyilvánvalóan ott szerepeltek a kedvező terepadottságok. A terepviszonyokból következtethetően (miután ma is rendkívül mocsaras ez a terület) az épület közelében lehetett a Lajvér patakon átvezető átkelőhely, ill. Ny-i irányban a limesút, amelynek pontos vonala egyelőre nem ismert. Az 1980-as években a terület közelében előkerült mérföldkő alapján feltételezhető, hogy az említett útállomás közelében húzódott a limesút nyomvonala. Megjegyzendő, hogy Wosinsky Mór terepbejárásai során már említést tett egy római kori épület létezéséről ezen a területen.

Kihasnálva a természeti adottságokat, az állomást egy magaslatra építették, amelyet egy 7–8 m széles kerítőárok határoltak. Az árok feltehetőleg vízvezető szerepet töltött be, ugyanis védelmi funkcióra utaló jelek nem mutatkoztak. Az árok által körbevett terület 42×43 m nagyságú, az épület ennek a területnek az É-i felén helyezkedik el.

A 34×19 m-es, téglalap alaprajzú épület 2,5 római láb (70–75 cm) széles tartófalakkal volt határolva. Az épületet belső válaszfalak tagolták további helyiségekre. Az egyes helyiségek terrazzo, ill. döngölt agyagpadlóval rendelkeztek, amelyek közül azonosítható volt egy megközelítőleg 15 m² alapterületű, hypocaustum fűtésrendszerrel ellátott fürdőhelyiség. A feltárást során előkerült érem és terra sigillaták jelentős része a Kr. u. 2. sz. végére és a 3. sz. első felére datálható, amely alapján az épület fénykora is erre az időszakra tehető.

GELENCSÉR ÁKOS – MAJERIK VERA – NICKLAS LARSSON

45. Bátaszék, Nagyorros

(Tolna megye) B, LT, A, Kö

Az M6 autópálya építéséhez kapcsolódóan a 169. km-szelvényben, Bátaszéktől Ny-ra a Belsőréti-patak-mellék-ág nevű vízfolyás völgyében két lelőhelyen végeztünk ásatást 2009-ben.

M6 TO-43. lh. (KÖH 74011): A patak K-i, meredekebb oldalán mintegy 12 500 m²-en 201 objektumot tártunk fel, amelyek közül legkorábbi a keltákhoz köthető, 13 gödör. A bennük talált kerámiatöredékek egyértelműen bizonyítják, hogy a „klasszikusnak” tartott (La Tène B/C) edényformákkal és készítési módokkal (finoman iszapolt, gyorskorongolt, bikónikus, ill. S-profilú, duzzadt peremű csuprok, tálak) ebben a régióban is együtt élt a kora vaskori hagyományokból ismert leletanyag (durvább anyagú, kézzel formált edények ujjbenyomkodással tagolt bordadísszel, bütyökkel). Az

objektumok jelentős része (144) a késő avar korra datálható. Egyediségüket az adja, hogy egy vaskohászatra szakosodott közösség hagyatékai. A feltárás szűkebb, alig 1000 m²-nyi területéről kerültek elő az ipari tevékenységre utaló objektumok, a vaskohók (25).

A hajdani kohászok a terepi adottságokat kihasználva a domboldalba ásták az általában 120–180 cm átmérőjű, ovális, esetleg szabálytalan alakú, rézsús oldalú, egyenes aljú munkagödröt, amelynek a dombtető felőli magasabb oldalú részében alakították ki vastag tapasztással a kohót. Ezek alakja és mérete alapján 4 típust különíthetünk el:

1) A legtöbb (15) esetben kohóink belső tere lekerekített (néhány esetben igen erősen lekerekített sarkú) négyszög (inkább téglalap mint négyzet) alapú gúlaként indul, majd 30–40 cm-es magasságtól az akna kissé hengeressé válva kúpként folytatódik. A medencék mérhető szélessége 45–60 cm között változik, míg a szájától való mélysége kb. 40–50 cm.

2) Másik 5 kohónál ez annyiban módosul, hogy a medencerész belső oldala többé-kevésbé kiöblösödik.

A fenti két kohótípus közeli párhuzamait találjuk meg Somogy (Magyaratád, Zamárdi-Kútvölgy, Zamárdi 58/a, 58/b) és Győr-Moson-Sopron (Tarjánpuszta, Nemeskér) megye kohótelepein az ún. „avar típusú” kohók között.

3) Két esetben egy teljesen új kohótípust figyelhetünk meg. A gúlaként induló, majd némileg kúposan folytatódó akna annyira leszűkül, hogy egy kb. 10–15 cm átmérőjű ovális torok jön létre, ami felfelé újra erőteljesen kiszélesedik és henger alakban, esetleg némileg kitölcséresedő henger alakban ér véget. Elképzelhető, hogy a többi, jobban elpusztult kohó is e szűk torkú típusba tartozott.

4) Az eddig tárgyalt és minden bizonnyal részben a korabeli felszín fölé magasodó, munkagödrös kohók mellett találtunk egy olyat, amelynek a többihez hasonló alakú a medencéje és az aknája, de biztosan nem volt a korábban látott szűk torka, viszont az igen nagy és mély munkagödör magasabbik oldalában úgy lett kialakítva, hogy teljes egészében a korabeli felszín alatt helyezkedett el. Így a korban későbbi fajszi típusú bucakemencékkel mutat rokonságot.

Fúvókatöredékek is igen nagy számban kerültek elő, és mindegyikük a durvább kivitelű, vastag falú, erősen kitölcséresedő szájú avar típust képviseli.

Más, a vasgyártáshoz biztosan köthető objektumot ugyan nem találtunk, viszont került elő több, a kohókkal valószínűleg egykorú ház, ill. sütőkemence. Érdekeségük, hogy a kemencék platniját előszeretettel készítették vassalakból, de az is előfordult, hogy magát a kemencét építették nagyobb méretű salakdarabokból.

A lelőhely és a kohók datálásához nyújt segítséget, hogy az egyik, a bátaszéki típushoz tartozó kohó munkagödörében a nagy mennyiségű salak és omladék mellett kerámiát is találtunk, valamint hogy az egyik, edénytöredékekben gazdagabb gödörbe ástak bele egy kohót.

Az ezekből előkerült vonal- és hullámvonalköteggel díszített, lassúkorongolt, feketére, sötétbarnára égetett fazéktöredékek, ill. az igen finoman iszapolt, gyorskorongon készített sárgás-pirosas színű edénytöredékek alapján az objektumokat késő avar koriaknak tarthatjuk. Ezt a datálást erősíti meg a Márton Péter által végzett archeomágneses vizsgálat, amely során három kohóból vett mintát. Az eredmény alapján a kohókat a 8–9. sz. fordulóján használhatták.

A 44 középkori objektum főleg sütőkemencék, ill. cölöpszerkezetű házak maradványai, amelyek minden bizonnyal részét képezték a főleg a 44. lelőhelyen elterülő falunak.

M6 TO-44. lh. (KÖH 58969): Az adott völgy másik oldalán lévő lelőhelyen 172 objektumot találtunk, melyek szintén három korszakot képviselnek. Két bronzkori tárológödör mellett az objektumok egy része (21) minden bizonnyal a 43. lelőhely avar telepjelenségéhez tartozik: félig földbe mélyített házak, sütőkemencék, anyagnyerő gödrök.

A lelőhely igazi jelentőségét az a középkori falu adja, amelynek 4 nagyméretű pincéjét, több házát, számos külső kemencéjét, ill. egy nagyobb méretű, vastag rostélyú, középkori edényégető kemencéjét tártuk fel. A pincék közül külön említésre méltó az, amelyiknek 30 m²-es, 2 m mély, sövény/deszka(?)fallal bélelt oldalú rakterébe széles K-i lejárata juthatunk. Kiemelkedik az objektumok közül egy K–Ny hossz tengelyű cölöpszerkezetes ház, amelynek Ny-i oldalához illesztették nagyméretű pincéjét. A 14. sz. végi érmekkel is keltezhető objektumok megerősítik azt a feltételezést, ami a terület földrajzi nevéből is gyanítható volt: lelőhelyünk a valamikori Oros nevű falu maradványa.

Munkatársak: Frank Péter, Künsztler Tamás, Necze Gábor, Simmer Livia, Szabó Zsuzsa, Ürmös Melinda.

CZÖVEK ATTILA

46. Bátaszék, Téglagyári lakótelep (KÖH 74621)

(Tolna megye) U

A bátaszéki téglagyár megszűnése miatt a hajdani lakótelepének közműveit a bonyhádi út mellett futó városi fővezetékre kötötték, így az úttól kb. 120 cm mély, 50 cm széles árkot ástak. A lakossági bejelentésre végzett bejárás, ellenőrzés során a kiásott árok falában több helyen régészeti korú objektum sötétbarna, ill. vöröses foltját sikerült megfigyelni. Bár a foltokból lelet ekkor nem került elő, a kidobott földből gyűjtött kerámiadarabok alapján a lelőhelyen kora neolitikus (Starčevo) telep létét kell feltételeznünk. Az út D-i felén megfigyelt jelenségek minden bizonnyal részét képezik az ettől É-ra, az M6 autópálya építését megelőző feltárással érintett hatalmas méretű neolitikus lelőhelynek (M6 TO-10/B és 11. lelőhelyek).

Munkatárs: Szarka József (Archeosztráda).

CZÖVEK ATTILA